

Nechme to na bobrech? Opravné práce a vzájemná pomoc na cestě z antropocénu

1

„Bobři ušetřili českému státu desítky milionů!“ Zpráva z Brd, která z kraje roku 2025 obletěla celý svět. V čase extrémního sucha bobři zadrželi stavbou hrází vodu v krajině – bez plánů, spontánně, zadarmo. A to se počítá! Zvláště v čase, kdy miliardy eur tečou do celé řady projektů, které už nemají krajiny jen chránit, ale hlavně obnovovat a posilovat jejich odolnost. Máme tedy obnovovací práce nechat více na bobrech a bobřících? Jak a kudy ale domýšlet přísliby i hrozby takových představ? Podobné otázky si klademe v projektu ResisTerra při FHS UK, ve kterém zkoumáme zejména s pomocí antropologie, historiografie a sociální ekologie vzpurné politiky napříč více-než-lidskými světy.

Bobři a bobřice* se vrací do krajiny – ovšem do krajiny antropocénu. Ta je sužovaná *vedlejšími efekty* troufalých až bohorovných modernizačních vizí o průmyslovém ovládnutí přírodních procesů, v rámci kterých se mj. narovnávaly řeky, betonovaly koryta, odvodňovaly pole či vysoušely mokřady. Tyto vize ovšem nebyly samoúčelné. Naopak, nabízely kouzelná řešení stran zvyšování lidského blahobytu, zisku a kvality či bezpečí života. Jenomže z obdobných magických řešení výzev *moderního člověka* se dnes stávají závažné celoplanetární problémy všech v čele s postupující klimatickou krizí a krizí biodiverzity. A tak jen co se bobřice vrátila, pomáhá s hašením klíčových trablů antropocénu: zadržuje, respektive zpomaluje vodu, sedimenty, ale i hrozbu požárů v čase sucha; výstavbou vlastního domova zvyšuje počty i hojnost jiných druhů, které jinak z našich krajin mizí během procesu šestého masového vymírání; zmlazuje a prosvětluje lesy v čase přehuštěných monokultur; tvorbou mokřadů spoluutváří kořenový systém čistící chemicky zamořené prostředí. Svým opracováváním krajiny tak bobr tvoří dlouhodobější ekologické hodnoty.

Obdobná činnost se ale neobejde bez kontroverzí. Ve svém zabydlování prostoru totiž bobr nerespektuje územní plány, majetkoprávní vztahy či vodohospodářské inženýrské sítě, kácí stromy, zaplavuje pole, narušuje hráze rybníků, ucpává silniční a železniční propustky či zavlazovací kanály. Jinými slovy, pro některé je potížístou či škůdcem, protože narušuje antropocentrické infrastruktury i na ně vázané vize krajiny výsostně sloužící průmyslovému člověku a jeho ekonomickému systému – tedy vize, které nás do současných problémů antropocénu podle mnohých vědců a vědkyň dostaly. Bobří působení tak vyvolává konflikty v otázkách soužití a nutí nás se v nich orientovat. Podle čeho ale?

Ptát se s bobřicemi jinak

2

Na jedné straně máme zákony a instituce ochrany přírody a krajiny. Koneckonců i díky sisyfovské a špatně placené práci ochránců a ochráněk se bobr jakožto zvláště chráněný druh vůbec do krajiny vrátil a dnes díky nim má k dispozici tzv. bobří poradce, kteří pomáhají řešit konfliktní situace. Z druhé strany má ale tato perspektiva své limity, protože je jednorozměrně zařazena v pohledu na svět optikou aplikovaných přírodních věd v čele s ochránářskou biologií a ekologií. Takový pohled ale při porozumění bobrům a bobřicím klade možná až příliš velký důraz na hledisko *populační*, tzn. na počty a výskyt bobřích populací na úkor jiných pohledů, stejně jako na tvorbu primárně ekologických hodnot popsanych výše. Svět pohledem populace je ovšem pro kritické společenské vědy světem velmi zúženým, protože umožňuje vyvozovat jen *částečné* závěry a přehlíží jiné souvislosti.

V případě bobřic a bobrů důraz na populaci vede k tomu, že se snižuje, respektive přeskupuje a rozrůžňuje míra jejich ochrany, protože počtem i prostorovým rozmištěním populací jsou na tom v posledních letech velmi dobře. Takové pojetí *ovšem* podle nás neumí plně zachytit rostoucí význam a důležitost bobřího působení v antropocénu, respektive při hledání cest z něj. Stejně tak neumí obsáhnout možné výzvy k děláni věci jinak, ke kterým svou aktivitou může bobřice vybízet a k nimž je dnes podle nás potřeba si kultivovat citlivost a otevřenost, máme-li antropocén a antropocentrismus opouštět. Pokud se totiž při přemýšlení necháme vést bobřími činnostmi samotnou, umožní nám zpomalit a formulovat nejen nové ekologické otázky, ale také znovu promýšlet celou řadu politických, právních, sociálních či ekonomických přístupů a pohledů, u kterých jsme sami sebe dlouhá léta přesvědčovali, že jsou výlučně lidské:

Kdo má právo formovat krajinu jako její architekt či inženýrka? Je-li bobřice ekosystémovou inženýrkou, která pravděpodobně ví, co dělá, ale rozhodně *ne* vělá, co ví, kudy pak promýšlet cesty bobrů k posilování právní ochrany, například skrze koncept práv přírody? Není bobří působení rovněž kritikou institutu vlastnictví a to v tom duchu, že území by mělo patřit tomu, kdo ho opracovává? Není na čase hledat cesty k mimolidskému či *více-než-lidskému* vlastnictví nebo sdílení bobrem či dokonce místem? Jak a kým vychylovat antropocentrismus veřejného prostoru, tedy utvářet politické situace, v kterých se bývají moci svou aktivitou vyjadřovat nejen lidé, ale i mimolidské entity? Je možné demokracii či diplomacii rozumět *vícedruhově*? Jakou práci na nás samých musíme na cestě z antropocentrismu vykonat, pokud máme rozumět politice coby správě věci veřejných, kde veřejnost už není pouze lidská? Pomáhá-li bobr (nejen) lidem s zvyšování obyvatelnosti, odolnosti a životaschopnosti míst, jak mu na opátku pomáhat žít dobře? *Co* li bobří působení prací, jak ji rámovat a kým, potažmo hodnotit a čím?

V toku obdobných otázek nás ve zbytku tohoto textu zajímají zejména otázky vzájemné pomoci a bobří práce.

Bobří práce na obyvatelnosti Země

3

Bobr žije a zabydluje prostor zdoluhavou a obratnou prací. Staví hráze, hloubí nory a doupata, hromadí křoví, okusuje stromy, splavuje materiály. Utváří si vlastní domov, a tím formuje krajinu – pobobřuje prostor. Jejich práce vyžaduje sociální dovednosti, které se primárně mladí učí od starších – od nácviku hloubání, přes volbu materiálů, způsoby opravování hrází či kácení stromů až po tvorbu nor se vstupem pod vodou. Přestože základní jednotkou jeho sociálního života bývá nukleární rodina, když dojde k náhlému zničení velké hráze, bobří rodiny si vzájemně pomáhají v její opravě. Trvalé opravování prací je tak bobří *modus vivendi*, který se jim, nám a dalším druhům náramně hodí i do krizí průmyslového věku antropocénu.

Environmentální ekonomky a ekonomové mají pro takovou práci *přiměřování* – říkájí tomu ekosystémové služby, které se pak snaží vyčíslit (jako v případě bobřic z Brd), a ukázat tím prospěšnost pracujících bobra pro člověka. Z antropologického pohledu je však tato perspektiva problematická, neboť zůstává příliš antropocentrická. Vychází z klasické ekonomické racionality – “ocioty spotřebitelů platit” za poskytnuté služby, čímž reprodukuje představu přírody sloužící člověku coby jeho *netečný* zdroj k nevolnému *extrahování*. Zároveň miji dva důležité postřehy z hlediska soudobé kritiky politické ekonomie kapitalismu. Za prvé, kapitalismus stojí a padá s vykořisťováním *neplacené*, vynucené či podhodnocené práce, jejížž adekvátní a důstojné zhodnocení, by znamenalo jeho krach. Za druhé, posouvá a rozšiřuje se sféra ústředního konfliktu v současnosti – od sféry ekonomické produkce přes sféru sociální reprodukce až po sféru environmentální obyvatelnosti. Dělníci a dělnice 19. a první poloviny 20. století bojovali za lepší pracovní podmínky a mzdy k pokrytí základních potřeb ve sféře ekonomické výroby – ve fabrikách, továrnách, v dolech a na dalších pracovištích. A bojují dodnes. Feministky druhé poloviny 20. století se hlasitě domáhaly uznání znevíděňované péče a záprahu v chodu domácnosti jakožto jednoho z typů práce, stejně jako uznání pečujících profesí, které jsou nezbytné pro sociální reprodukci. A bojují dodnes. V současnosti se díky hrozbě klimatické katastrofy do centra dění dostává i environmentální práce na obyvatelnosti jednotlivých míst planety i celé Země – tedy práce na reprodukci podmínek života jako takového. Tu s podporou lidských spojekynů a spojenců vykonávají určité mimolidské entity typu bobrů a bobřic zařazované mezi tzv. klíčové druhy. Tím se podle nás otevírá prostor pro spekulativní otázky.

Má smysl v dnešních krizích podobnou činnost *zhodnocovat* jako práci a odmítat tím a historií vyhubení a navrácení bobrů a bobřic argument „přírozeost“ takové práce? Jak takovou práci *zhodnocovat* tak, aby její plody zůstávaly co nejvíce u jejich tvůrců, tvůrkyň a jejich lidským spojencům a spojenkyním? Měly by se například zřizovat veřejné fondy na podporu vícedruhové obyvatelnosti? Jak se vyhnout tomu, aby zhodnocení práce bobřích skupin nevedlo například k tzv. outsourcingu, kdy bobří dělají zadarmo, díky čemuž bude možné buď seškrtnat peníze na lidskou ochranařinu či vyvázat znečišťující velkopodniky z kompenzací s argumentem, že „příroda si poradí“? Nejlepší je nedělat nic? Kým, v čím zájmu, komu a v jaké jednotce bobří práci zhodnocovat? Je načase volat *stop* *žezabývání* práci se platí a že je potřeba pro ni zabezpečovat důstojné pracovní podmínky, co právo na důchod, příplatky za práci v noci nebo naopak možnost nepracovat, případně zajišťovat základní nepodmíněné služby či příjem? A jak ošetřit hrozbu, aby se nejen nepřeskupily nové rozdíly mezi užitečnými a nepotřebnými druhy – a ty první uvrhly do režimu vynucené, prekarizované a vykořisťované práce, kdežto ty druhé učinily postradatelné a vyhubitelné? Není jasných odpovědí, jen nových otázek, které si v dialogu s bobřím působením kládeme. Cíleně se tím snažíme otevírat nové dimenze imaginace možné a dost možná nezbytné environmentální politiky budoucnosti.

4

Podoby vícedruhové vzájemnosti

Kromě zdvočelých spekulací ovšem existují i více hmatatelné a zpřítomnělé možnosti oceňování bobří práce – totiž utváření spojení s bobry a bobřicemi ve *více-než-lidských* kolektivech vzájemné pomoci. Jestliže bobří pomáhají v čase hlubokých trabelí antropocénu, je možné si pomáhat vzájemně, a tedy solidarizovat s nimi. Vzájemnost, nebo-li mutualismus koneckonců patří mezi jeden ze základních typů společenských i ekologických vztahů. Možností je nepřeberné množství: příkladem mohou být činnosti některých aktivistických skupin, jejichž působení zkoumáme v rozlehlých nížinách Polska.

Kromě podpory nenásilných řešení v konfliktech, vzdělávání a hájení bobřích zájmů v médiích či byrokratického komplikování vydávání povolenek k odstřelu bobrů a bobřic se některé takové skupiny zaměřují i na tzv. přímé akce v terénu. Jelikož jsou bobří hráze často protizákonně a svévolně ničeny z velkozemědělských, developerských, vodohospodářských, *průmyslových* a jiných zájmů, tyto aktivistky se zaměřují na jejich opravování. Často se tak děje „za humny“, tedy v místech jejich domova, kde to dobře znají, ví, kde se co děje, kdo kde žije a taky kdo kde co staví či bourá. Takoví aktivisté tedy sání často bydlí blízko bobrů a bojují zá to, aby s nimi svou domovskou lokalitu mohli i nadále sdílet. Opravou hrází vstupují do komunikace nejen s jejími destruktory, kteří se hráze často snaží opět zničit, ale i s bobyry samotnými. V takových nápomocných svaztech se totiž aktivistky nevztahují k bobřicím ani tak jako k příjemcům ochrany, ale zejména jako k činorodým spojenkyním a učitelkám. V delikátní a poměrně náročné práci opravování se to totiž snaží „dělat jako bobří“ v naději, že ti se pak vrátí a doopraví si to sami podle sebe.

Kromě opravování hrází jsou další aktivistickou praxí bobří hlídky. Ty ovšem nemají podobu organizovanou a formální, jako např. monitoring velkých šelem v podobě tzv. vlčích hlídek v Česku, který je motivovaný imperativem „Zmizet může jenom to, o čem se ví, že to existuje“. Bobří hlídky polských aktivistů jsou spíše neformálního charakteru. Ten totiž více odpovídá tomu, že aktivistky dlouhodobě hlídají zejména *okolí* svých domovských lokalit. Právě starost o sdílení místa vlastního domova s bobyry se zdá být důležitým prvkem, stejně jako může být pobídkou k tzv. občanské vědě. Hlídkování obecně je komplexní proces, který vyžaduje osvojování určitých dovedností typu rozpoznávání obytných znaků bobrů (např. okusy stromů, stopy) či ničitelů hrází (např. stopy traktorových kol či pluhů), sbíráání fotopastí, komunikování s policií nebo úřady, ale také dlouhodobé utváření důvěrných sousedských vztahů.

Ohlodávání antropocénu

5

- Přemýšlet s bobyry spíše než jen o bobrech umožňuje otevírat celou řadu palčivých otázek antropocénu, které jdou za ochránářskou vizí utváření ekologických hodnot. Jejich společným jmenovatelem je posilování rozumění bobrům coby spolupracovnicím, ochránářkám, subjekty konfliktu, učitelkám a partnerům spíše než “jen” předmětům ochrany, případně žijícím zdrojům ekosystémových služeb či dokonce škůdcům moderních a průmyslových infrastruktur. Ba co více, přemýšlet s bobřicemi v našem výzkumu znamená i domýšlení politicko-ekologických a politicko-ekonomických důsledků takového *posíleného* (z anglického “empowered”) rozumění. V projektu ResisTerra se domníváme, že vážnost planetárních krizí totiž vyžaduje hledat neotřelé a experimentální cesty v environmentální politice. Co když jednou z takových cest je politika ohlodávání antropocentrismu, respektive antropocénu spolu s bobřicemi a bobyry?